

УДК 37.013.73

ОСВІТНІЙ ВИМІР І КУЛЬТУРНІ СМИСЛИ ФІЛОСОФІЇ ГРОШЕЙ

Г.С. Лантінова, аспірантка кафедри філософії ХНПУ імені
Г.С. Сковороди

У статті здійснюється аналіз освітнього виміру та культурних смислів грошей. У перехідний період розвитку суспільства економічна освіта та виховання актуалізується в якості економіко-психологічної адаптації, що детермінується особливостями ставлення та осмислення особистістю економічної реальності взагалі та грошей зокрема. Освітній вимір філософії грошей є тристороннім процесом інтеріоризації, відтворення та трансформації економічної культури соціуму, культурних смислів грошей, що вбудовані у соціальний контекст та соціальні системи. Гроші, як елемент економічної соціалізації, впливають на спрямованість та професійну активність в індивідуальному та суспільному житті індивіда. У культурному та освітньому ракурсах гроші постають як фактор економічної соціалізації, як провідний компонент економічної свідомості, як основа монетарних уявлень, що є продуктом соціально-демографічних чинників.

***Ключові слова:** філософія грошей, культурні мисли, освітній вимір.*

Економічна освіта та виховання функціонально покликані сприяти становленню особистості як суб'єкта економічних та монетарних відносин, формуванню в особистості таких психолого-економічних властивостей, що дозволяють їй повноцінно увійти в економічну сферу суспільства. Гроші, як елемент економічної соціалізації, впливають на спрямованість та професійну активність в індивідуальному та суспільному

житті індивіда. У культурному та освітньому вимірах гроші постають як фактор економічної соціалізації, провідний компонент економічної свідомості, основа монетарних уявлень, що є продуктом соціально-демографічних чинників. Сучасна філософія грошей ставить за мету цілісний аналіз грошей як соціального явища, виявлення їх впливу на світ речей, людей і внутрішній світ особистості. Особливого значення набуває раціональне осмислення ірраціональних перетворень грошей, оскільки нині гроші набувають власного життя, навіть керують вчинками, мотивують практичні дії, управляють волею людей. Усе це робить теоретично і практично значущою побудову цілісної теоретичної моделі освітнього виміру та культурних смислів філософії грошей, а також відповідної стратегії економічної освіти та виховання щодо цілеспрямованого формування раціонального ставлення особистості до грошей як засобу процесу економічного виховання та економічної соціалізації людини.

Так, у контексті зазначеної проблеми дослідження грошей є багатоаспектним: досліджуються гроші як фактор економічної соціалізації (Г. М. Авер'янов, В. С. Автономов, І. В. Андреев, К. Девіс, О. С. Дейнека, Д. Лассаре, Р. Тейлор, А. Фернам), ставлення до грошей на різних вікових етапах (Г. М. Авер'янов, С. Б. Абрамов, С. Ю. Буреніна, О. В. Козлова, Р. Саттон, М. Ю. Семенов, Б. Стейсі, А. Стросс), ставлення до грошей як провідного компонента економічної свідомості (О. С. Дейнека), закономірності розвитку мислення у процесі засвоєння монетарних репрезентацій в різному віці (К. Данцігер, Х. Дітмар, Р. Саттон, А. Стросс, Г. Ферт), соціально-демографічні чинники формування монетарних уявлень у дітей (Г. Маршалл, Л. Магрудер, Р. Саттон, М. Сігал, А. Фернам, Д. Швальб), дослідження природи і соціальної природи грошей (Арістотель, Г. Гегель, К. Маркс, Г. Зімел, Е. Фромм).

На початку ХХ ст. широкого розповсюдження набули дослідження феномену грошей як соціокультурного та філософського феномену. Г. Зімел – перший зі значних європейських дослідників, що поставив

гроші в центр філософських розмірковувань. Робота Г. Зіммеля 1900 року «Філософія грошей» була присвячена розкриттю ролі, природи та сутності грошей. Його аналіз починається з розгляду грошей як економічної категорії та одночасно як реального феномену, основною функцією якого виступає опосередкування економічного обміну. Однак, відзначає Г. Зіммель, «історична місія грошей полягає не тільки у полегшенні торгівлі, і не тільки у розвитку ринкової економіки, націленої на отримання прибутку, але у формуванні «економічної людини» з її особливими ціннісними установками. Гроші несуть зміни не тільки у «світ речей» і не тільки у «світ людей», вони відіграють певну роль у зміні внутрішнього світу людини, її інтересів, ідеалів, прагнень та моральних критеріїв. Гроші змінюють саму систему людських цінностей, ставлять себе в центр соціально-історичної системи цінностей» [9, с. 33 – 89]. Крім того, праці Ф. Тьонніса, В. Зомбарта, М. Вебера, Ф.Г. Юнгера, С. Московічі, Ж. Бодрійяра розкривають окремі аспекти впливу грошей на соціокультурні відносини та інститути суспільства. Висновки всіх дослідників зводяться до твердження, що гроші суттєво впливають на сучасну соціокультурну реальність і багато в чому формують її.

У перехідний період розвитку суспільства економічна освіта та виховання актуалізується в якості економіко-психологічної адаптації, що детермінується особливостями ставлення та осмислення особистістю економічної реальності взагалі та грошей зокрема. У функціональному плані освітньо-виховний потенціал філософії грошей реалізується у взаємопов'язаних функціях: активізація ставлення молоді до себе як до суб'єкта економічних відносин, формування раціонального ставлення особистості до грошей та тих економічно-психологічних якостей учнів/студентів (раціональне, нестереотипне мислення, продуктивність діяльності в ситуаціях невизначеності, ощадливість, здатність до рефлексії), які відповідають економічно активному рівню особистості. Реалізація освітнього виміру філософії грошей сприймається як процес

поступового формування економічної свідомості особистості на основі розвитку наукових та повсякденних знань про економічну реальність. Результатом цього процесу є різні рівні економічної соціалізації.

Освітній вимір філософії грошей є тристороннім процесом інтеріоризації, відтворення та трансформації економічної культури соціуму, культурних смислів грошей, що вбудовані у соціальний контекст та соціальні системи. У цьому процесі знаходять вираження також індивідуальний, суб'єктивно-оцінний, вибірковий підхід до грошей як об'єкта дійсності, інтеріоризований досвід поведінки з грошима і взаємодії з іншими людьми щодо грошей у специфічній соціокультурній ситуації. Відтак освітній вимір філософії грошей містить когнітивний (монетарні уявлення), емоційний (оцінка грошей), мотиваційно-вольовий (монетарні цінності, мотиви, соціальні установки, норми поведінки) компоненти.

Ставлення до грошей – це компонент цілісної системи відношень особистості, емоційно забарвлені уявлення та оцінки об'єктів, явищ та подій, пов'язаних з монетарним регулюванням життя суспільства, групи або особистості. Воно є системою взаємопов'язаних пізнавально-ціннісних (когнітивний компонент), оцінково-афективних (афективний компонент) та мотиваційно-поведінкових (конативний компонент) елементів, яка має ієрархічну структуру та особливості функціонування якої в процесі економічної соціалізації особистості визначаються домінуванням одного з компонентів.

Система ставлення до грошей є тим динамічним утворенням в економічній свідомості особистості, конфігурація компонентів якого формується взаємовпливом зовнішніх (економічними цінностями суспільства) і внутрішніх (мотиваційно-потребовою сферою особистості) чинників, та, в свою чергу, зумовлює специфіку протікання і змістові особливості процесу економічної соціалізації особистості та відповідні соціалізаційні ефекти, зокрема, психолого-економічну адаптивність.

У сучасному суспільстві гроші провокують зростання ірраціональності у порівнянні з формальною раціональністю індустріального суспільства, наприклад, епідемії масових азартних фінансових ігор. Раціональність і раціоналізація розглядаються як базові характеристики економічної культури. З. Бауман вважає, що кожне соціальне середовище сприяє власному виду раціональності, вкладає свій смисл в ідею раціональної життєвої стратегії [6, с. 117].

Дослідники, зокрема М. Вебер, Г. Зіммель, С. Москович, відзначали, що гроші формують особливий стиль мислення, завдяки універсалізації якого культура ринкового суспільства в цілому набуває специфічних рис. Г. Зіммель звернув увагу на те, що калькуляція стала моделлю об'єктивного та точного знання: «Пізнавальний ідеал – це розуміння світу як великої математичної задачі, розуміння подій і якісних відмінностей речей як системи чисел» [2, с. 444]. Також економічну раціональність можна розглянути, як інституалізовану цінність, деякий поведінковий патерн. Цей шаблон носить характер норми, залишаючи для людини вибір – підкорюватися або ні [3, с. 1]. Така версія передбачає, що інституалізована цінність – один з елементів соціального контролю та впливу.

З раціоналізацією пов'язана маргіналізація ірраціональних практик, якій чимало сприяло поширення грошей і грошових обмінів. Точний розрахунок цілей та засобів і послідовність найбільш зальних кроків задля досягнення бажаного результату витісняють дії «навмання», з надією на успіх, щасливий випадок, раптовий талан. Специфіка раціональності у сучасних умовах пов'язана саме з соціокультурними особливостями суспільства, яке називають постмодерном.

Найбільш повна і послідовна раціоналізація усіх сфер соціального життя, що підкорюються логіці грошового обігу, досягається через подвоєння світу (коли соціальні відносини між людьми і навіть реальні господарські і споживчі взаємодії людей постають як відношення речей і рухів грошових потоків [13]). За межами реального світу, паралельно йому

вибудовується універсум вартостей, виражених у грошах, відповідно до логіки якого індивіди в ринковому суспільстві оцінюють і ієрархічно вибудовують раціональну картину світу. При цьому логіка грошової вартості не залежить від реальної логіки речей і відносин.

Подвоєння світу, що закладено в процесу раціоналізації, призводить до того, що виникає напруга між раціональною логікою і конкретною данністю реального світу. У випадку з грошима – це протиріччя проявляється у тому, що гроші з абстракції обміну стають самостійною цінністю, що підмінює собою реальні цінності, універсальною метою, до якої прагнуть перед усіх реальних цілей. Гроші володіють здатністю «зводити усі інші матеріальні та інтелектуальні цілі до самих себе, а усі шкали вартості – до шкали фінансової вартості» [14, с. 411]. Відбувається знецінення світу реального з його специфічними законами, властивостями та якостями перед світом грошей як носіїв універсальної та абсолютної цінності. Так здійснюється реальне «іле раціональ світу» (М. Вебер), коли будь-яка мета і будь-який мотив позбавляється свого власного шарму, а за будь-якою дією, будь-яким об'єктом або подією бачиться лише формальне, кількісне вираження. «Розчакловуючи» світ, гроші не лише замінюють пристрасті та емоції розрахунком, але і позбавляють смислу усе те, що не піддається розрахунку і формальному вираженню: любов, гідність, моральність, краса та інше. Ю. Габермас вважає гроші одним із основних засобів, за допомогою якого власне соціальні та культурні форми взаємодії витісняються інструментальною, технічною раціональністю системи, відбувається «колонізація» життєвого світу [1, с. 327]. Г. Зіммель особливо підкреслює, що цінність визначається не властивостями предмета самого по собі, а його координатами в системі, заданої прагненнями людей [2, с. 346]. Об'єктивуючись у грошах, ця система слугує відправною логікою раціоналізації реальності: «ми живемо у світі вартостей, які вибудовують зміст дійсності, слідуючи автономному від неї порядку» [9, с. 60]. Ієрархія цінностей підкорюється не безпосереднім буттєвим,

моральним, культурним, соціальним та іншим потребам людей, а вибудовується у відповідності з вартістю, тобто з грошовим еквівалентом речей, з тим, скільки за них готові заплатити. Таким чином, гроші, відділяючи людину від речей (об'єктів), віддаляють її і від власних бажань, власних цілей та прагнень. Гроші перетворюються (перетворилися) з простого механізму досягнення цілі в саму ціль, підмінюючи собою увесь процес мотивації. Гроші не просто відділяють людину від речей та предметного космосу, вони відділяють її і від аксіологічного універсуму, позбавляючи його самодостатності [4].

Властивістю сучасного соціального устрою є «плинність», що є пов'язаною з трансформацією грошей. Перетворившись у «семіотичні гроші», в порожні знаки, за якими уже не стоять більше реальні відносини обміну, зв'язки людини з предметами, з іншими людьми і соціальними інститутами, гроші дійсно дають «діапазон можливостей», і раціоналізація полягає в його найбільш ефективному використанні. Так, З. Бауман робить висновок про особливості сучасної раціональності: «Робити вибір «в еру миттєвості означає прагнути до винагороди, уникаючи наслідків, і особливо зобов'язань, як можуть передбачати такі наслідки. Довготривалі наслідки сьогodнішньої винагороди обмежують шанси на завтрашню винагороду...» [6, с. 140]. Такі ознаки раціональності, як методичність, орієнтація на планомірний рух до наперед намічених цілей у відповідності з ретельно прорахованими засобами їх досягнення, також втрачають універсальну значущість. В умовах «плинності» похитнулись уявлення про однозначні причино-наслідкові зв'язки, лінійний детермінізм, відповідно, і про об'єктивні оптимальні шляхи досягнення цілей. Сьогodні в якості раціональної стратегії вимагає здатності не замикатися в жорстких рамках раніше намічених алгоритмів діяльності, а приймати спонтанні рішення на основі раптово відритих не передбачених раніше перспектив.

Ще один зі специфічних типів раціональності, що притаманний сучасному суспільству, описує С. О. Кравченко. Він називає його

«граїзацією» і пов'язує з настанням епохи постмодерну з усіма її соціокультурними особливостями. Цей принцип раціональності робить можливим «упорядкування неупорядкованості», поєднання раціонального та ірраціонального на основі обмеженого включення в різні соціальні практики «духу пристрасті, шансу, щасливого випадку». До параметрів граїзації як гібридного типу раціональності автор відносить: свідоме прийняття відсутності чітких правил, однозначної детермінованості і каузальності в соціальних практиках, що вимагає активної самоорганізації акторів і розвиток творчості; гіпертрофовану етику успіху; орієнтацію на ризики і щасливий випадок; зняття протиставлення серйозного і смішного, реального і надуманого [10; 120 – 124]. Можна припустити, що саме такі якості грошей, як абстрактність, безособовість, універсальність сприяли розвитку граїзаційного компоненту як частини фінансових практик, бо він не можливий або суттєво ускладнений тоді, коли справа стосується реальних факторів господарської діяльності: матеріальних виробничих активів, сировини, енергоносіїв, готової продукції. Коли семіотичні віртуальні гроші більше не співвідносяться у сфері виробництва і обміну, які вони повинні репрезентувати, а пускаються, за висловом Ж. Бодрієра, у «вільне плавання» [7, с. 75], вони із сфери закономірності переходять у сферу випадковості, свавілля, гри. Гроші перестають бути тим, чим вони були для господарських акторів і звичайних зберігачів раніше – гарантією надійного майбутнього, що дозволяє захиститися від коливань ринку та різноманітних ризиків виробництва, від випадковостей долі. Гроші самі вимагають захисту.

У глобальному суспільстві «плинної сучасності» постмодерну семіотичні віртуальні гроші виявляються універсальним кодом, що володіє власними формально-раціональними принципами побудови і функціонування і не відображають процеси в реальності, у тому числі господарства і ринку. З його допомогою можна створити лише один з множини можливих варіантів інтерпретації реальності, який буде

раціональним лише в контексті заданої семантики. Нині гроші можна розглядати лише в якості «квазі-раціоналізації». Те, що відповідає міркуванням грошового розрахунку, не рідко суперечить нормам моралі, принципам гуманності, солідарності, краси, духовним цінностям. Отже, грошова раціоналізація не лише є імпульсом розвитку господарства, але і привносить в нього джерело постійної напруги та конфліктів. Ринково-грошові відносини витворили комунікативну спільноту, яка відрізнялася від попередніх тим, що, по-перше, її учасники мали рівний статус, що не був обтяжений обмеженнями кровноспоріднених субординацій, і, по-друге, вона не була замкнена стосовно до соціального середовища рамками роду, будь-хто міг увійти в мережу її суб'єкт-суб'єктних зв'язків. Унаслідок цього формується «одновимірність думки й поведінки» людини (Г. Маркузе) – новий, найбільш небезпечний вид тоталітаризму, коли тоталітарним стає сам виробничий механізм.

Взаємодія між монетарними кодами та базовими вартостями людського буття специфічна тим, що гроші являють собою своєрідний ціннісний феномен, здатний виступати еквівалентом інших вартостей не лише в предметних взаєминах людей, але і в системі цінностей особистості. У наш час намітилася тенденція до усвідомлення евристичної та світоглядної обмеженості чисто прагматичних підходів до потреб людини та мотивації її діяльності. Дослідження функціонування грошей починають охоплювати цінність людської особистості, благо, права і свободи людини. У фінансовій науці сучасного Заходу, поряд із «чистою» теорією державних фінансів, з'являються «фінансова аксіологія», «фінансова антропологія», «економічна антропологія», «економічна аксіологія». Проте критерії морально-етичних, аксіологічних, психологічних чинників економічних, і, зокрема, фінансових дій людей закладені поза межами економічної науки – у сфері компетенції філософії, політології, соціології.

Сукупність орієнтацій та установок щодо грошей, способів їх отримання і використання в певній системі соціально-економічних

відносин, називають грошовою культурою. Це розуміння ґрунтується на діяльному підході до феномену культури, згідно з яким культура ґрунтується на результатах людської діяльності і використовуваних при цьому технологій [16, с. 133 – 137]. Грошова культура має складну структуру, яка відображає різне значення грошей для суспільства в цілому та для окремих індивідів. В її структурі можна умовно виділити монетарну свідомість (уявлення, знання про феномен грошей, оцінка цього феномену) і культуру монетарної поведінки (сукупність уявлень про необхідну поведінку в різноманітних ситуаціях, пов'язаних з грошима). Культура монетарної поведінки є прикладним аспектом грошової культури і відображає залучення індивідів і груп, в практичну діяльність. Ці уявлення можуть формуватися як теоретичним шляхом – через сприйняття поширених в суспільстві норм, так і практичним – накопичення досвіду господарської діяльності в різних ситуаціях. У свою чергу, культура монетарної поведінки складається з різноманітних елементів, які регулюють окремі її види. Згідно класифікації можливих видів поведінки В. Леонова, в структурі грошової культури можна виділити накопичувальну, благодійну і фіскальну культури [11, с. 63 – 76].

Грошова культура містить особистісний та інституціональний аспект. Особистісний аспект напряму пов'язаний з індивідуальною культурою. Головний механізм формування грошової культури в особистісному аспекті – це процес соціалізації, а також цілераціональності. Інституціональний аспект грошової культури відображає соціальну реальність, яка складається з норм і правил поведінки, обумовлених функціонуванням інститутів фінансового регулювання, інших економічних та неекономічних інститутів. Категорія грошової культури уможливорює поєднання поняття грошей, соціальної взаємодії та ціннісних орієнтацій: це спосіб ціннісного освоєння дійсності, який опосередковується грошима та стає для людини, групи, суспільства характерним способом мислення і дії в умовах домінування ринкових умов [3, с. 505]. Грошова культура як відносно

автономна система відкрита для впливу з боку економічних, культурно-історичних та інших особливостей суспільства та є регулятором монетарної поведінки особистості в певній системі соціально-економічних відносин.

В умовах нестабільного суспільства перехідного періоду в грошовій культурі складаються деякі суперечливі риси. Морально-суперечливе ставлення до грошей. Індикаторами морального конфлікту виступають суперечності, наприклад, невідповідність між уявленнями про гроші, що існують у суспільній свідомості, і цінністю грошей для особистості; між смислами, що приписуються грошам, та реальними можливостями грошей; між значущістю грошей та можливістю їх досягти та інші [8, с. 26 – 37].

Сучасна економічна освіта орієнтується на людину більш високого типу, в якій над структурами ціле раціональності розбудована розвинена ціннісно-раціональна сфера, заснована на моделях ставлення до світу, закладених усім розвитком культури. Однак при цьому не ставиться завдання демонтувати роль грошових механізмів там, де вони є незамінним інструментом для забезпечення гідного людського буття.

Отже, в умовах ствердження економіки на ринкових цінностях особливої актуальності для підростаючих поколінь набуває проблема раціонального ставлення до грошей та ефективного оперування ними. Адже гроші, як елемент економічної соціалізації, впливають на спрямованість та професійну активність в індивідуальному та суспільному житті індивіда. У культурному та освітньому ракурсах гроші постають як фактор економічної соціалізації, як провідний компонент економічної свідомості, як основа монетарних уявлень, що є продуктом соціально-демографічних чинників.

Література

1. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 2. / J. Habermas. – Boston: Beacon Press, 1989
2. Simmel G. The Philosophy of Money / G. Simmel. – L., 1978. – 616 с.
3. Smelser N. The Theory of Collective Behavior / N. Smelser. – NY : Free Press, 1963. – 436 с

4. Абрамова С. Б. Социологический подход к исследованию денег: основания и перспективы / С. Б. Абрамова // Известия Уральского государственного университета. – 2009. – № 4(70). – С. 133-141.
5. Андреева Н. А. Экономическая психология / Н. А. Андреева. – М.: Питер, 2000. – 512 с
6. Бауман З. Текущая современность / З. Бауман; Пер. с англ. под ред. Ю. В. Асочакова. – СПб. Питер, 2008. – 240 с
7. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть /Ж. Бодрийяр. – М.: "Добросвет" 2000. –387 с
8. Горбачева Е. И. Отношение личности к деньгам: нравственные противоречия в оценках и ассоциациях / Е. И. Горбачева, А. Б. Купрейченко // Психологический журнал. – 2006. – № 4. – Т. 27. – С. 26 – 37.
9. Зиммель Г. Философия денег / Г. Зиммель // Теория общества: Фундаментальные проблемы. М.: КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 1999. – С. 33 – 89.
10. Кравченко С. А. Нелинейная социокультурная динамика: игризационный поход/ С. А.Кравченко. – М.:МГИМО-Университет, 2006. – 170 с.
11. Леонов В. В. Мотиваційні чинники фінансової поведінки населення України: емпіричний аналіз / В. В. Леонов // Український соціум. – 2007. – №3. – С.63 – 76.
12. Малашхия Г. Перспективы человека в глобализируемом мире / Г. Малашхия; под. ред. В. В. Парцвания. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – 318 с.
13. Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года // Маркс К. Социология. – М.: КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2000. – С. 294 – 297.
14. Московичи С. Деньги как страсть и как представление / С. Московичи // Московичи С. Машина, творящая богов. – М.: Центр психологии и психотерапии, КСП+, 1998.
15. Радаев В. В. Экономическая социология : учеб. пособие для вузов / В. В. Радаев. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 603 с
16. Шкребець М. С. Вплив грошової культури на рівень консолідації українського суспільства / М. С. Шкребець // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 889. – с. 133 – 137.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ И КУЛЬТУРНЫЕ СМЫСЛЫ ФИЛОСОФИИ ДЕНЕГ

А.С. Лантинова

В статье анализируется образовательное измерение и культурные смыслы философии денег. У переходной период развития общества экономическое образование и воспитание актуализируются в качестве экономико-психологической адаптации, которая детерминируется особенностями отношения и осмысления

личностью экономической реальности в целом и денег в частности. Образовательное измерение философии денег является трехсторонним процессом интериоризации, воспроизведения и трансформации экономической культуры социума, культурных смыслов денег, которые встроены в социальный контекст и социальные системы. Деньги, как элемент экономической социализации, влияют на направленность и профессиональную активность в индивидуальной и общественной жизни человека. В культурном и образовательном ракурсах деньги являются фактором экономической социализации, компонентом экономического сознания, основой монетарных представлений, как продукта социально-демографических условий.

Ключевые слова: философия денег, культурные смыслы, образовательное измерение.

THE EDUCATIONAL DIMENSION AND CULTURAL MEANINGS OF THE PHILOSOPHY OF MONEY

A. Lantinova

The article analyses the educational dimension and cultural meanings of money. During the transition period of social development, the economic education and training are updated as economic and psychological adaptation that is determined by individual's attitude and understanding of economic reality in general and money in particular. The educational dimension of the philosophy of money is a tripartite process of interiorization, reproduction and transformation of the economic culture of society, cultural meanings of money, embedded in a social context and social systems. Money, as an aspect of economic socialization, affects the orientation and professional activity in individual and social life of the individual. In cultural and educational aspects, money appears as a factor of economic socialization, as a leading component of economic consciousness, as the basis of monetary conception that is the product of socio-demographic factors.

Keywords: educational dimension, cultural meanings, philosophy of money.